

NYA ARGUS

Hundratredje årgången

Nr 5•2010

Bild: Helen Korpak

Kommentarer: Bloggar som kulturarv

Elin Björkman "Sanningen och andra berättelser" – en blogg betraktelse

Ulrika Nielsen Agnes

Trygve Söderling Skrivet med eyeliner – om det "gotiska" spåret i finlandssvensk prosa

Helen Korpak Nattsvart romantik – Martin Enckells författarskap

Henry Pihlström Marxism och darwinism – har de ett samband?

Panoptik:

Martin Enckell Bloggpoesi – mellan pärmar

Henry Pihlström och Tom Reuter Denisova – preliminär rapport över vår kusin i Sibirien

Yasmin Nyqvist Scener från en fyllefest

Lösnummer 5 €, i Sverige 50 kr.

REDAKTION:

Huvudredaktör: Trygve Söderling

Redaktionssekreterare: Yasmin Nyqvist

Niklas Bruun, Kristian Donner, Susanna Fellman, Nils Erik Forsgård, Barbro Holmberg,
Jessica Parland-von Essen, Martina Reuter, Tom Sandlund, Folke Stenman, Charlotte Sundström,

Ingmar Svedberg, Tom Söderman, Clas Zilliacus, Tom Östling

Manuskript till Trygve Söderling, Broholmsudden 3 C 21, 00530 Helsingfors, tfn + 358 (0)9 759 25 92
eller Yasmin Nyqvist, Lilla Tavastgatan 6 A 20, 20500 Åbo, tfn +358 (0)45 6713327

Prenumerationer, honorar, arvoden och annonser: Yasmin Nyqvist, Lilla Tavastgatan 6 A 20, 20500 Åbo

E-post: nya.argus@kolumbus.fi

Hemsida: <http://www.kolumbus.fi/nya.argus>

Prenumerationspris: ½ år 40 € ½ år 25 €, i Sverige ½ år 400 kr, ½ år 250 kr

Annonser: ½ sida 100 € ½ sida 70 € ¼ sida 50 €

Sampo 800014-102076; Sparbanken Aktia, checkräkning 405511-13963

BIC: DABAFIHH IBAN: FI10 8000 1400 1020 76

I detta nummer medverkar

Elin Björkman	kultur- och kommunikationsstuderande, Helsingfors
Martin Enckell	författare, Helsingfors
Helen Korpak	studerande, Helsingfors
Ulrika Nielsen	författare, Stockholm
Yasmin Nyqvist	redaktionssekreterare för Nya Argus, Åbo
Jessica Parland-von Essen	filosofie magister, Sjundeå
Henry Pihlström	filosofie magister, Esbo
Tom Reuter	professor emeritus, Helsingfors
Trygve Söderling	huvudredaktör för Nya Argus, Helsingfors

Pärmbilden: *Mardrömmar* av Helen Korpak. Mer bilder av Helen Korpak
på www.helenkorpak.com

KOMMENTARER: JESSICA PARLAND-VON ESSEN

Bloggar som kulturarv

Vårt Nationalbibliotek har som uppgift att ta till vara allt som publiceras i vårt land. Detta uppdrag, som är uppkommet under den tryckta bokstavens era, är givetvis problematiskt i dag. Digital publicering var ju inte ens påtänkt då uppdraget gavs för flera hundra år sedan – än mindre dagens genuint användarbaserade webb.

De nya formerna av publicering har ändå ansetts höra till nationalbibliotekens domän. I Finland har man börjat hösta och spara webbsidor som slutar på .fi eller .ax. Det görs ungefär en gång om året för varje sajt. Insamlat blir förstås det material som just i det ögonblicket råkar finnas på nätet. Man kunde också dessutom samla in material tematiskt, en lösning som man kommit till utomlands. Att bevara allt är för närvarande omöjligt på grund av att de totala mängderna material är så enorma. Å andra sidan kan det till exempel vara juridiskt av stor vikt att kunna belägga vad som funnits på webben och när.

Många bloggare använder utländska servrar med hjälp av tjänster som erbjuds av internationella företag. Dessa bloggar faller utanför den automatiska höstningen enligt domän. Nationalbiblioteket försöker därför också hitta och samla in material på finska från servrar på annat håll i världen. Men här faller nog det finlandssvenska materialet helt utanför, om ingen påpekar för Nationalbiblioteket att den-

och-den-bloggen eller kommentaren är skriven av en finlandssvensk. Men hur skall man veta? Vilka bloggar borde sparas, av vem, var och hur?

Vad gäller finlandssvenskt material skulle det vara bra om någon kunde samla uppgifter om finlandssvenska bloggar på utländska webbserverar. Nu görs det delvis på Bloggen.fi, men man kunde också fråga sig om det skulle vara en uppgift för Nationalbiblioteket eller Svenska litteratursällskapet i Finland. Eller räcker det att de eventuellt samlas in av Kungliga biblioteket i Sverige eller av det amerikanska Library of Congress som nyligen gått in för att också spara allt som publiceras på *Twitter*?

I Europa ingår utveckling av webbarkivering i EU:s sjunde ramprogram (FP7) där LiWa-projektet arbetar med frågan. Generellt har man, tyvärr, i Europa valt en rätt konstig linje beträffande materialets tillgänglighet. Med hänvisning till upphovsrätter har man gjort det material som numera ganska systematiskt samlas in av nationalbiblioteken extremt svårtillgängligt.

I Finland innebär det att Nationalbibliotekets webbarkiv finns till påseende endast på några bibliotek i landet och är absolut förbjudet att kopiera, ens för forskare. Det absurda förbudet gäller sannolikt även om man själv skulle ha upphovsrätten till det arkive-

rade materialet. Det finska webbarkivet, som startat 2006 och öppnat 2009, är nämligen tillgängligt endast på ort och ställe på de stora forskningsbiblioteken – det går alltså inte ens för en forskare att få tillgång till materialet per distans. Finland utmärker sig således, förutom som tekniskt framstående, som extremt trångsynt gällande tolkning av *copyright*. Det är strategiskt dumt och bidrar sannerligen inte till en positiv utveckling av informationssamhället. Detta då att jämföra med det amerikanska Internet Archive eller den isländska synnerligen vettiga tolkningen att man gör sidor otillgängliga på upphovsrättsinnehavarens uttryckliga begäran. Dessutom hittas även finska webbsidor i Internet Archive, oberoende av vad finska lagstiftare säger.

Det skulle alltså finnas vettigare sätt att gå till väga. Library of Congress uppger gällande sina temainsamlade material att webbsidorna i arkivet är upphovsrättsskyddade (på samma sätt som vanligt webbmaterial) och att det ligger på användarnas ansvar att respektera upphovsrättsregler. Dessutom tar man gärna emot uppgifter om rättighetsinnehavarna. Detta verkar vara ett fullständigt sunt och logiskt sätt att hantera rättighetsfrågorna. I vårt land har man tyvärr lagstiftat väldigt explicit om att "framställa exemplar", vilket är förbjudet utan upphovsrättsinnehavarens tillstånd. Man kräver dessutom explicit och kategoriskt att kopiering ur webbarkiv förhindras. Att utsträcka detta till att gälla digitala material som publicerats gratis på webben är närmast absurt. Ett av problemen är att Webbarkivet borde ses mer som ett arkiv än som ett bibliotek. Publicerande är helt enkelt inte vad det varit förut, och det är inte heller tillvaratagandet av kulturarv.

Då man en gång valt denna väg, att ta upphovsrätten som en större rättighet än rätten till information eller kulturarv från öppen domän, är det svårt att ändra sig utan att trassla in sig i oändliga förhandlingar med ett oräkneligt antal parter. Vad gäller webben och dagens digitala kultur borde principen utan vidare vara att man gör först och frågar sedan, alltså enligt den isländska modellen – som säkert tyvärr kommer att revideras i och med Islands inträde i EU. Detta gäller i synnerhet då man har att göra med allmännyttig verksamhet och åtgärder som syftar till att rädda vårt kulturarv.

Tanken att man för eftervärlden eller i forsknings syfte inte kan kopiera och spara bloggar vars upphovsman inte tillfrågats visar på hur ur led vår uppfattning om upphovsrätt eller om verk är idag. Tyvärr sysslar man nu inom politiken, kultursektorn och juridiken närmast med att måla in oss i ett hörn, duperade av framför allt nöjesindustrin. Dessa riktlinjer kommer till exempel i Europa att göra det betydligt svårare att klara av det förestående och ofrånkomliga paradigmskiftet. Det motverkar dessutom EU:s ambitiösa satsningar på informationssamhället och den digitala kulturen. Och tyvärr vill Finland, som vanligt, vara bäst i klassen med en lagstiftning som kommer att bli allt svårare att avveckla, samtidigt som det blir allt klarare att något måste göras.

Jag väntar med intresse på det första rättsfallet där man i en domstol behöver bevis om webbpublicering, och Nationalbiblioteket vägrar ge ut kopior ur Webbarkivet med hänvisning till upphovsrättslagen.

17.5.2010

”Sanningen och andra berättelser”

– en bloggbetraktelse

En flicka avlägger två nyårslöften: ”(1) sluta ligga med folk i acqua di parma-cologne. (2) börja blogga”. I februari 2009 prickar hon av den andra punkten, då hon börjar skriva bloggen *Black Ascot* (<http://blackascot.blogspot.com/>). Den första går det lite sämre med, konstaterar hon. Den artonåriga föräldralösa flickan heter Erika Ascot och bor med sin moster i en våning på Östermalm i Stockholm.

Man kan skönja flera olika spår i Erikas blogg. Ett är modebloggstemat, där vackra bilder blandas med svavelosande haranger över bristen på egen reflektion och egen stil i modebloggssverige, en viss tendens till namedropping av stora modehus, samt utläggningar om den döda moderns kläder som mostern håller inlåsta i en garderob. Erikas blogg är hyperestetisk – hon lottar till exempel ut en antik pistol, trots att hon vet att det är fel att döda: ”Men det måste väl bero på HUR man dödar?”.

Ett andra spår är en sammanhängande historia, som i korta drag går ut på att Erikas moster, V, blir eld och lågor över att en gammal älskare ska komma på besök. När det visar sig att älskaren är död och det är hans son A som kommer, börjar en underlig historia som Erika själv ibland kallar för ett *ménage à trois*.

Ett tredje spår är överklassemtemat. Under rubriken ”Överklass och sperma” ger Erika sina läsare några tips på hur man vet att någon är verklig överklass – och alltså ”inte har något gemensamt med de skrämmande Batistiniklädda mäklarna från Täby som står och vrålar på Sturehof”. En *give-away* är att man kan spy av ångest, men då gör man det i alla fall i matchande underkläder. Det framgår inte om Erika gör detta, men hon onanerar i alla fall med hjälp av vildsidan.

Erika tillhör inte vilken överklass som helst, men det är inte så mycket det att den är ”verklig” som att den är dekadent. Vinet flödar och de ärvda kristallglasen är alltid bräddfyllda. Utanför lägenheten, förlåt VÅNINGEN, ser Erika till att ha en take away-mugg från 7eleven fylld med plommonvin – man får nämligen dricka ”kaffe” på lektionerna i Erikas skola. Erika och hennes vänner andas ”snöstormar”, röker ”herbe”, dricker *mai tais* och knullar som fanns det ingen morgondag.

Erika är inte lycklig. Tvärtom tycks hon vara ganska ensam, ledsen och vilsen. Hon ligger med Carl, för att han i alla fall är ganska bra på att beställa in mat på restauranger – nåja, det kan också ”vara riktigt avslappnande att ha honom guppande ovanpå” sig. Pistolen lottar hon ut för att hon inte litar på sig själv med den i väskan. Fyllan är konstant – en gång blir hon, mycket förorättad, hemskickad från skolan. Rakblad, stenar i fickor i ett badkar, fönster, blommande liljor och drömmar om likvador är detaljer som återkommer. Dekadens och dramatik är två ord som ligger nära till hands för att beskriva Erikas blogg.

Erika är en flitig kommentator på stora bloggar och ber sina läsare att bli hennes vänner på *Facebook*. Hennes sida ökar hela tiden i trafik, särskilt efter att hon bestämt sig för att lotta ut en åtråvärd *Chanel*-väska och lagt upp annonser om detta på flera stora internetauktionssajter. Fler och fler klickar sig fram till bloggen och fler och fler kommer tillbaka; Erikas värld lockar och drar.

Samtidigt märks frågor: Vem är du, Erika? Berätta! Erika förklarar. Hon berättar inte för sina vänner att hon bloggar, för hur kan man hålla en *journal intime* om man inte kan vara *intime*? Det gömda

ansiktet på bilderna är ett måste – de kretsar Erika tillhör känner såklart igen henne, men de skulle inte uppskatta att hon spred alla berättelserna till ”allmänheten” (citationstecknen är Erikas).

Fler frågor: Är det verkligen du som skriver, Erika? Under rubriken ”Liv i pseudonym” skriver Erika bland annat:

Jag förstår inte frågan. Den verkar grunda sig i att det skulle finnas något som inte är ”jag” i min text. Som om jag spökblogger för något hemligt alterego, alternativt skriver fiktion. [...] Jag skriver inte fiktion. Min fantasi är helt enkelt inte ett spektrum. [...] Jag skriver inte: jag spyr. Det ni doftar är galla. Inte någon condamné drömnovell.

Men: frågorna blir bara fler och fler. Liknar inte Erikas liv lite väl mycket en roman? När ska man egentligen få veta vem som vann den där *Chanel*-väskan?

Det definitiva svaret på frågorna kommer den 9 april 2009 och bekräftar det som många misstänkt. Bloggen är fiktiv. Vem som står bakom den ska vi komma till om en stund, men ännu ska vi uppehålla oss vid Erika. Hon blir nämligen, så fiktiv hon är, livrädd för att dö – inte drömdöden (fönstret, gatan, asfalten) utan tystnadens död.

Att någon helt enkelt slutar skriva min berättelse. Att alla de kärlekshistorier och överdoser och tisdagseftermiddagar i november som skulle fylla mitt liv aldrig blir mina. Att jag blir stående här på golvet i rummet mellan kakelugnen och det öppna fönstret med A utanför dörren. För evigt ung i en frusen scen. Bortglömd.

Men Erikas historia fortsätter, till en dag i slutet av april då fönstret, gatan, asfalten blir verklighet.

”Folk vill ju bli lurade...”

Bortglömd blir hon inte heller, för historien om *Black Ascot* fortsätter. Erika var alltså en fiktiv karaktär. Hennes ord producerades av två människor knutna till kommunikationsbyrån Studio Total, som hade anlitats av Malmö Opera för att skapa en kampanj för att locka nya publiksegment. Erika är dock inte bara en bloggkaraktär, utan också en karaktär i

Samuel Barbers opera *Vanessa*, som spelades i Malmö under våren 2009. Intrigen på *Black Ascot* är i stora drag hämtad från operan, där Erikas moster Vanessa väntar på en älskare hon inte sett på tjugo år. I stället kommer hans son, Anatol, och ett triangeldrama utspelar sig.

En del läsare är besvikna; andra ber ”Erika” att för guds skull fortsätta blogga. Upprördheten låter hur som helst inte vänta på sig. Får man verkligen göra såhär? Får man leka så med alla de unga flickor som redan mår så dåligt? Får man romantisera våld? Vavava?

Det är inte första gången Studio Total sysslar med liknande saker – kollektivet var en av organisationerna bakom ”Kulturpartiet” som bara existerade i en dag under politikerveckan i Almedalen 2005, och som alltså inte var något riktigt parti, utan ett sätt att sätta kulturfrågor i fokus. Det är inte heller första gången avsändaren bakom en skriven produkt inte är den han eller hon utger sig för att vara. Ett exempel från senare tid är JT LeRoy som i exempelvis den självbiografiska romanen *Sarah* skrev om prostitution, misshandel, narkotikamissbruk och hemlöshet. Problemet här var bara att den omhuldade författaren var en pseudonym och att det alltså inte alls handlade om en självbiografisk roman i vedertagen mening. Det faktum att den verkliga författaren anlitat en annan person för att helt enkelt ”vara” JT vid offentliga framträdanden, och dessutom signerat papper med sin uppfunna karaktärs namn, suddade gränser mellan fiktion och verklighet.

Marknadschefen vid Malmö Opera, Thomas Wicksell, sa vid tiden för avslöjandet av Erikas fiktitivitet: ”Folk vill ju bli lurade och det är det vi gör hela dagarna på scenen, vi bygger en illusion.” Och är det inte så? Jag tror det, jag tror inte att Erikas alla läsare i första hand lockades att komma tillbaka på grund av någon *Chanel*-väska (även om man måste erkänna att marknadsföringskampanjen var mycket välorkestrerad). Jag tror att de kom tillbaka för att de lockades av Erikas solkiga värld och de dekadenta detaljerna, av den illusion som bloggen byggde upp, och inte minst då av att denna värld var en värld som mycket få personer har en erfarenhet av eller ens, i verkliga livet, skulle vilja ha en erfarenhet av. Ändå: det privata, det intima lockar, och en Erika-berättelse får undertoner av det ogripbara

black ascot: Insekter och begravningsoutfits.

Dela Rapportera otillåten användning Nästa blogg Skapa en blogg Logga in

Black Ascot

8 år var jag när dom dog. Sedan dess bor jag med mitt Styvmonster i en liten våning med fem kakelugnar och 750 klänningar på Östermalm och gör det bästa för att supa/shoppa bort mina minnen.

SÖNDAG

Insekter och begravningsoutfits.

Ännu mer livvakestämning än vanligt i lägenheten. Moster tar kedjerökning till en helt nivå. (Man måste vada genom Gauloises-dimma i hallen för att hämta mer vin i köket.)

Dagens Outfit: kadavervit hy, gammal teaterklänning jag fått (stulit) av Moster och bödelhuva.

Hade min älskade skalbagge om halsen tidigare, men A förstörde den för mig. Han satte sig på huk och fångade baggen i luften. Tittade på den i handflatan, fnös och släppte den med avsmak.

- Vad är det med småflickor som smyckar sig i symboler de inte vet vad betyder?

Trodde han var annorlunda, men tydligen är han bara ett simpelt Parispretto. Nu: söndagsabsint solo i sängen.

KL. 16.07 ETIKETTER: A, ABSINT, DAGENS OUTFIT, DROGER, MOSTER, PARIS, THE REVOLUTION WILL BE ACCESSORISED

- Malmö Opera
- Studio Total, reklambyrå
- ...
- Om min hemlighet
- Om mode del II
- Om Överklass
- Om Självmord
- Om Droger
- Om YVA (Best friend and lover)
- Om sex
- Om mig
- Om Garderoben
- Om mitt Styvmonster
- Om Överklass II
- Om Mode

ningen” om en människa. Till båda dessa genrer hör nämligen problem med att vara privat i offentligheten och de begränsningar detta ofta medför, men framför allt det faktum att det är omöjligt att berätta *allt* – det blir en dålig berättelse. Allt berättande handlar om val: vad man ska berätta, hur man ska berätta det, i vilken ordning. En bloggare som bloggar om sig själv och sitt liv *skapar* genom att berätta en karaktär som inte kan sägas vara exakt densamma som det skrivande, privata jaget. Där kan alltså

och tragiska i kändissagorna, Marilyn och pillren, Diana i tunneln.

Det är uppenbart att det är avsändarens oärlighet som upprör, att det privata inte alls är privat på riktigt, utan fiktivt. Problemet är att det inte finns några konventioner för att skriva fiktiva bloggar, eller snarare: att det faller utanför konventionerna för bloggar att skriva dem fiktivt. Och det jag finner så intressant med *Black Ascot* är inte de moraliska frågor som väcks av att det låtsade privata används i marknadsföringsyfte eller av att romantisera olyckliga tonårsflickors tillvaro. Istället är det just detta: hur ska vi, som läsare, hantera en blogg som *Black Ascot*? Eller för den delen bloggar överhuvudtaget?

”Jag lever” och andra illusioner

Till bloggans väsen hör att den är en berättande, verbal och textuell form av kommunikation (med möjliga visuella och auditiva inslag). Till berättelsens väsen hör i sin tur att den är konstruktion. Lika lite som självbiografin kan bloggen förmedla ”san-

Erika inte sägas vara särskilt annorlunda än något annat blogg-jag.

Till bloggans väsen hör dessutom att berättandet sker i korta avsnitt som läses efter hand, och att det är utifrån dessa snuttar som läsaren skapar en bild av textens jag. Även läsningar av ”vanliga” texter ger upphov till olika bilder hos olika läsare, men bloggen är speciell på det sättet att den börjar från slutet. Läsaren kan själv välja att gå tillbaka till ”början” och läsa i den vedertagna ordningen, men hon eller han kan också skapa andra texthelheter utgående från textsnuttarna. Man kan till exempel strunta i att läsa allt, eller läsa i ”fel” ordning. Vilken bild av karaktären en enskild läsare får beror också på var i textmassan denna läsare börjar och avslutar sin läsning.

Det hör även till bloggans väsen att den skrivs av en (eller flera) fysiska personer. Till konventionen hör att karaktären i bloggen är en ”sanningsenlig” representation av personen vid tangentbordet – precis som den självbiografiska pakten går ut på att författaren skriver sanningsenligt om sitt liv. Men man kan bryta mot, strunta i och leka med konventioner,

och det är vad som gjordes i samband med *Black Ascot*-bloggen.

En ofta återopad anledning till läsning av skönlitteratur är att den hjälper oss att fly våra egna liv och leva oss in i andras. Det lockande med Erikas värld har redan beskrivits, men jag tror inte att läsning av vanliga, privata bloggar skiljer sig nämnvärt i detta avseende. Det speciella med vanliga, det vill säga icke-fiktiva, bloggar och för den delen självbiografier och skönlitteratur som spelar på det självbiografiska, det självupplevda och det privata, är att de lockar med inlevelse i en verklig persons liv, vilket man kanske kan betrakta som en mer voyeuristisk lockelse än den som ”äkta” fiktion erbjuder.

Allt detta är sådant man som läsare kan ha nytta av att vara medveten om. Detta gäller kanske särskilt i fråga om bloggar eftersom det är ett förhållandevis nytt medium, och vi inte ännu har helt klart för oss exakt vad det är för genre, eller snarare gener, vi har att göra med, och därför inte heller lärt oss att vara uppmärksamma på konventionsbrott, lekar, rena lögner och så vidare.

I *Black Ascot*-bloggen fanns diverse ledtrådar och litterära markörer som kunde få en läsare att inse att det är en fiktion. Det faktum att Erika kom från ingenstans, och samtidigt skaffade sig konton på de viktigaste sociala nätverken, förde en omfattande kommentarkampanj och lottade ut samma väska på ett flertal auktionssajter var såklart en indikation på att något var fel (om än inte fiktivt). Små saker som det relativt otroliga i Erikas liv, hintar som ”min moster är kanske inte min moster och min lägenhet är kanske inte min lägenhet” och ett exemplar av Schillers *Wilhelm Tell* (som är en fiktiv person från början, som dessutom placerats i en opera) på ett foto är en indikation på det senare.

Det är även de litterära elementen. Återkomsten av detaljer som nästan blir symboler (fönstret, färgen röd, likvakan), hur varje karaktär har sina egna attribut (Carl krullhårig i Thom Browne-kostym och paisleyslips, drickandes konjak; Anatol med kutrygen, slarvet och cigaretterna) är exempel. Efter avslöjandet finns explicita metakommentarer, det vill säga ställen där Erika talar om sig själv som en fiktiv textinstans, som svarta tecken på ett vitt papper.

Det mest litterära är dock den tydliga intrigen, som alltså är hämtad från *Vanessa*. Det finns också ett tydligt *suspense*-element, där berättandet blir extra tydligt, nämligen när mostern försvinner i flera dagar utan att Erika vet vad som hänt. ”Något kommer hända. Jag känner det på mig. VAR ÄR HON?” och senare ”VAR ÄR MOSTER? Vad kommer hända? Jag är rädd!” skriver Erika. När mostern kommer hem annonserar hon att A ska komma (vilket betyder älskaren och inte hans son). Den intrig som hämtats från operan gör också att man inte lika enkelt som i konventionella bloggar kan läsa i ”fel” ordning, med behållning.

Den här litterariteten tror jag var en av de viktiga anledningarna till att människor fortsatte läsa *Black Ascot*. Men även det att den är subtil – kanske en del av det lockande också var att detta var en illusion på andra villkor än på operan, att det i illusionen ingick att man skulle tro på Erika. Besvikelsen över att vissa romankaraktärer är fiktiva, att man inte kan ringa dem eller stöta på dem på gatan, att de inte är av kött och blod är svår att komma över – det vet de flesta läsare. Och det fina med en blogg som *Black Ascot* (och nu bortser jag från moraliska invändningar) var just det: illusionen av att Erika var levande. Ledtrådarna fanns där, men man kunde ignorera dem – för att man ville. De läsare som var medvetna om berättandets villkor och om det faktum att det att ”någon” säger att man är i färd med att läsa hennes *journal intime* inte nödvändigtvis betyder att det är en verklig dagbok, dessa läsare skiljer sig från dem som antog att Erika fanns ”på riktigt”.

Om man läser som de förstnämnda, utrustad med vetskap om bloggars skapande berättande, och möjliga fiktivitet och litteraritet, tror jag att man har redskapen för att ”hantera” alla sorters bloggar. Och: möjligheten att ge sig i berättandets våld, utan att bli besviken eller upprörd. Då tackar man istället Erika för att hon skriver, gläder sig oändligt åt möjligheten att kommunicera med henne, och ber om mera, och mera. Ledsen blir man inte dagen för avslöjandet, utan den dag då fönstret, gatan, asfalten blir verklighet för Erika.

ELIN BJÖRKMAN

Agnes

*Det var en kvinna som hade förmågan att uppfyllas av det lilla.
Hon läste sällan ut en bok.
Om det var en älskad författare satt hon med boken i famnen först.
Detta hade hon gemensamt med Clarice som satt och gungade på
detta sätt i renaste extas innan hon förmådde öppna den, få det
hela gjort och samtidigt förstört.*

För allt som börjar börjar ju direkt förstöras.

*Tänk på äggcellen. Den lyser som en sol.
Ren potential, skälvande, lycksalig.
Så kommer spermierna.
Det vill säga de starkaste som fortfarande är kvar.
De sliter sönder cellager efter cellager runt ägget.
De gör detta i blindo.
Slutligen är det en enda som tar sig in genom skalet.
Svansen lossnar, och då händer det något fantastiskt, något fruktansvärt;
ägget sluter sig, förstörelsen börjar.*

*På sätt och vis så börjar förstörelsen nu.
Urtartningen.*

*– Att bli född fördärvade min hälsa,
sa Clarice.
– Att bli född fördärvade min ekonomi,
sa Henry.*

Men det var en kvinna som hade förmågan att inte tränga in i något för djupt.

*Hon öppnade boken, läste en mening, en endaste.
Därefter gick hon salig genom staden.
Mänskor vände sig om efter henne, hänfödda.
Hon var som en havande, nej som före, som före en havande.
Hon var som före.
Ingen vet vad.
Det var en sådan kraft som strålade ut från denna kvinna.
En sådan oerhörd kraft, en böljande levande orörlig kraft.*

*Hon försatte mänskor i underliga gåtfulla tillstånd, så var det med henne.
Längtan efter det icke förverkligade vaknade inom dem.
Aningar, vaga planer.
Hoppet fylldes av ett okänt innehåll.*

*Hennes namn var Agnes.
Helt enkelt Agnes.
Om det inte redan hade funnits en film med det namnet hade
jag skrivit en bok om Agnes och den boken skulle heta Agnes stränder.
Det fanns så många stränder för Agnes.
Så var det med henne.
Så många stränder kvar för Agnes.
Agnes var själv en strand.
Det fanns en rädsla för Agnes.
Naturligtvis fanns det en rädsla för henne.
För Agnes kraft.
För allt som Agnes eventuellt kunde sätta i rörelse.*

*Männen visste att de ville Agnes något, de visste inte vad.
Någon förälskade sig i henne, någons kön reste sig hjälplöst.
Någon vände sig bort för de visste att de är ingenting för Agnes.*

*Agnes ville ingen särskild människa något särskilt.
Det var "livets helhet, den stumma fröjden".
Det händer saker, det finns planer, skulle Agnes ha svarat.
Agnes hade ingenting annat än hänförelsen.
Så var det.*

*Ibland hänfördes Agnes av en annan människa.
Åh, Agnes står skälvande vid mannens dörr.
Det är stunden före.
Det är stunden före Agnes kön ska vidröras av en mans fingrar och
händer, av en mans först försiktiga, sedan allt girigare
fingrar och händer.
Mannen förlorar sig helt i Agnes.
Han förlorar värdigheten helt i Agnes.
I Agnes så att säga våldsamma kraft går han upp hjälplöst.*

*Aldrig ska han glömma Agnes.
Agnes. Ska han komma på sig med att säga ibland.
Han ska sitta vid sitt skrivbord, upptagen av arbete, och
plötsligt stannar arbetet, plötsligt lyfter han händerna från
tangentbordet, tittar ut genom fönstret och formar munnen
till ett Agnes.*

*Mycket av det han gör i fortsättningen kommer han att göra
till minnet av Agnes.*

*Han kommer att undra vart Agnes tog vägen.
Han tycker sig se henne komma gående på gatan.
Men när han tittar efter lite närmare ser han att det inte är Agnes.
Det där kan aldrig vara Agnes.
Hon går inte sådär som Agnes.
Hon går inte full av nåd.*

*Så det är inte hon, det är inte Agnes.
Från och med nu är ingen hon.
Från och med nu är ingen, ingen hon.
Du är inte Agnes, du är inte hon, ska han komma på sig med att
tänka innan han säger att det är dags för honom att gå.
Så gick det för mannen som Agnes hänfördes av.*

ULRIKA NIELSEN

Skrivet med *eyeliner*

– om det ”gotiska” spåret i finlandssvensk prosa

1. Svart tyll och spetsar. Blekhet, lätt morbida roman-
tik. Vad ”det gotiskas” aktualitet handlar om inom
musik, kläder och smink (inklusive kraftig *eyeliner*)
kan jag inte ens försöka spekulera kring. Inte hel-
ler den fulla populärkulturella innebörden av att en
livsstils-gotisk seriehjältinna som *Nemi* tagit sig så
långt in i *mainstream*-dagspressen. *Gothic light*? En
svartklädd ung urban singel, som förenar drag av
klassisk bimbo (*Fanny, Blondie, Ally McBeal*, shop-
ping, tv-såpor) med seriemässigt sett ”modernare”
drag som sex (klubbsvängen, ennattsligg, morkkis)
och politisk *attityd*; päls- och miljömedvetenheten
är här lika självklar som starka åsikter om lösgodis,
Facebook och metallbandet *Kiss*.

Egentligen saboterar Lisa Myhres *Nemi*, med
sin sammansatthet och sin lätta självironi, den trend
hon ingår i (att inte vara helt *allvarlig* är väl ett brott
mot *goth*-regel nummer 1). Men vad ska man då
säga om den ”gotiska” trend som sedan några år rå-
der i nyare finlandssvensk litteratur?

2. Hos Monika Fagerholm (*Den amerikanska flickan*,
Glitterscenen) är bakgrunden givetvis mörkare än i
Lisa Myhres seriestrippar; ju djupare man tränger
in i Fagerholms ”Trakt”, desto mera framstår den
klämkäcka kustkommunen med sina poplyssnande
unga som en tunn pappfasad framför den verkligare
verklighetens hemligheter, familjetragedier, olycks-
fall, självmord. Själva naturen verkar här på ett Da-
vid Lynch-aktigt sätt bli en del av det mentala land-
skapet: ”den dyigare delen”. Livet kring Bule träsk
kretsar påfallande mycket kring döden.

Det här är ju långt ifrån någon livsstilsgotik,
trendgotik; ytan, kläderna och själva epoken (60-tal
och framåt) är andra. Ett *Nemi*-drag av saboterande

humor finns också med på ett viktigt hörn av den
breda fagerholmska paletten – inte minst i benäm-
ningarna och den språkliga leken (städfirman ”Fyra
moppar och en sopskyffel”, boken ”1001 slott att in-
reda innan man dör”). Det gotiska, om det nu finns,
ligger snarare i underströmmarna av hot, skuld, öde
och en längtan till skönhet... en stämning som un-
derstryks av karaktärernas ogenomskinlighet och
själva berättandets koncentration till det lilla isole-
rade samhället. Det är kännetecknande att platsen
hela tiden är Trakten och att berättelsen aldrig ens
tillfälligt besöker den närliggande ”staden vid ha-
vet”. Där en Kjell Westö bygger sina romaner kring
platser och tidsmarkörer är Fagerholm tydligt för-
siktig med realismtecknen; tiden och den stora värld-
en droppar förstås in, men mest i form av enstaka
talesätt, föremål. En skiva, en modeblaska – men
aldrig en nyhetssändning eller en dagstidning, så att
säga.

3. ”Gotiska” drag kunde alltså – om vi går djupare
än bara till kläderna – vara att låta storyn styras av
tillvarons svårfångade, hotfulla drag (inklusive Na-
turen och Ödet), gärna i en mytisk och romantisk
tonart. Detta i kontrast till den typ av berättande
där framför allt samhällelig och psykologisk trovär-
dighet agerar i förgrunden. Och det är en intressant
paradox att författaren Sofi Oksanen, som i medie-
världen skapat sig en utpräglad *goth-persona*, i sin
litteratur koncentrerar sig just på påfallande icke-
romantisk psykologi och politik (kusliga drag ändå
inte utesluta).

Med Fagerholm är det alltså nästan tvärtom.

Man kan också dra en skiljelinje, i dessa dunkla vatten, mot en annan och hetare romantisk tonart, modell Martin Enckell – som behandlas i en annan text i det här numret – eller, i Sverige, Bruno K. Öijer. Trots parallellerna, inklusive Enckells ihållande referenser till mytologi och religiös symbolik, är hans och Öijers romantik så starkt personlig att den blir svårfångad som klädmode. Mera *Werther* än *Dracula*, så att säga; mera Johan Julius Wecksell än Johanna Holmström.

4. Det är nämligen Johanna Holmström (f.1981) som idag står som den tydligaste företrädaren för "den gotiska vändningen" i aktuell finlandssvensk litteratur. Tre novellsamlingar (*Inlåst*, *Tvåsamhet*, *Camera Obscura*) och en roman (*Ur din längtan*) visar upp en driven stilist med mod att tackla svåra ämnen, inte minst våld och svek människor emellan. Många av hennes berättelser lägger sig också på ett spännande sätt mitt i samtiden. Samtidigt är deras till synes bekanta värld skrämmande "kall" – skrämmande, och rätt ovanlig, åtminstone i finlandssvensk litterär tradition. Också här ser vi visserligen perso-

nerna både förälska sig och kämpa för ideal. Men varken kärleken eller idealen tycks, ens tillfälligt, kunna smälta det nakna, misantropiska utnyttjande som gäller för alla relationer. Psykologisk identifikation är också svår, och det är just vad jag ser som centralt för en "gotisk" grundton. I fjolårets samling, *Camera Obscura*, berörs t.ex. miljöaktivism i flera noveller, men för aktivisterna själva verkar miljön mest spela katalysatorns roll; mera privata skäl leder flera av dem till desperata handlingar, på randen av psykos, självmord och terrorism.

Det här är ju i högsta grad aktuellt och politiskt stoff, ofta signalerar detaljskärpan också en vardagsrealism: folk kan heta saker som Vesa Pekkala och Kalle Rörman. Men det är realism med thriller-agenda, som i Hitchcocks *Fåglarna*: igenkännbarheten – helsingforsmiljöer eller skogen i Sibbo – finns där, visar det sig, för att skärpa skräcken när det hela sen går fruktansvärt fel.

Andra noveller rör sig på ett mytiskt *fantasy*-plan ("Dockmakarens barn", mörk medeltidsstämning) eller förenar bägge registren ("Vargens år"). Kombinationen understryker känslan att bakom nuets

Foto: Helen Korpak

praktiska jobb- och daghemsvärld finns en avgrund av arkaiska hot.

5. I Johanna Holmströms *Ur din längtan* (2007) dyker en mystisk vandrare upp ur intet och om-magnetiserar konstellationen mellan romanens tre systrar. Som Annika Tudeer och jag påpekade i *Nya Argus* 1/2008 hittar man faktiskt varianter av denna gåtfulla främling med mer eller mindre exotiskt ursprung också i Malin Kiveläs *Du eller aldrig* (2006) och i Hannele Mikaela Taivassalos *Fem knivar hade Andrej Krapl* (2007). I alla tre romanerna av yngre kvinnliga författare är *den Andre* en man: mager och oberörd av kyla och fukt ligger det kring honom en aura av askes, exotik, kanske ett "djupare" seende.

I Kiveläs roman saknas ändå den hotfulla stämning som skulle kvala in den i det "rent" gotiska lägret; här är främlingens schamanistiska attribut ett dragspel och huvudpersonen-kvinnans förälskelse framför allt att upptäcka en helt oväntad dimension i stadens vardagsrum, intill helsingforsstatyn *Tre Smeder*.

Hos Taivassalo ligger det hotfulla då närmare till hands, genast när schamanen Krapl sänt ut protagonisten, den unga pojkkvinnan Alisa, på sin *road movie* – inklusive liftande, inbrott i sommarstuga och småningom proletärtillvaro i London. Otryggheten hålls vid liv av en av de där knivarna, instucken i en psalmbok(!) och även om huvudpersonens motiv och psyke förblir (gotiskt?) dunkla, storyn igenom, så finns här ett driv, en energi, som bibehåller det intressanta med berättelsens "främmandehet". Tänk er en blandning av *Colorado Avenue*, *Sagan om ringen* och Agnès Vardas kvinnliga luffarfilm *Sans toit ni loi* (a.k.a. *Vagabond*, 1985).

6. En stämning av livets osäkerhet, och ett berättande som svävar två centimeter över stadens verkliga gator, hittar man också i Henrika Ringboms romaner *Martina Dagers längtan* och *Sonjas berättelse*. Men här, och ännu mera i Sanna Tahvanainens romaner *Silverflickan* och *Alltid skogen*, finns en psykologisk närhet till huvudpersonerna som tillsam-

mans med en inte särskilt romantisk miljö (förorter, bensinmackar) effektivt sätter det obestämt drömska och mytiska på plats. Inte mycket stämning av läder, kyssar och frasande underkjolar här: personerna själva blir alltför intressanta för att kunna bli gotiska.

7. Och grundfrågan då – vad ska allt det här betyda, och varför? Det vet jag inte – författare skriver ju inte på ett visst sätt, tänker jag mig, för att ansluta sig till en trend eller besvara en enkät. Utan för att just det just då känns som det rätta uttrycket. Att det kunde handla till exempel om att mytifiera kusliga stämningar i den reellt existerande kapitalismen låter möjligt men otillräckligt som "förklaring".

Vad rubriken beträffar lekte jag ett slag med tanken att kontrastera de nya författarnas otrygga landskap med traditionen – kanske "Vampyrer i Mumin-dalen"? För även om Mårran ju alltid finns där så borde hon liksom *samtidigt* vara de fagra och fala sjöhästarna i *Pappan och havet* för att få den rätta gotiska kicken. En rultig varelse i svart nattsärk är ju inte så självklart *dödssexig*.

Kanske *Trollvinter* – med sina häxbål, med hunden som vill slå följe med vargarna och med Isdrottningen som far iväg med ekorren, hennes stackars *groupie* – är det närmaste Tove Jansson kommer en gotisk feeling. Inom muminböckernas ram.

Men då glömmer jag att hon i "mänskoböckerna" ofta tar in betydligt svartare magi, som i novellen "Serietecknaren" (*Dockskåpet*). Den kunde lika väl vara en av Edward Goreys gotiska bildsekvenser. Över lag handlar det påfallande ofta hos Jansson om kusliga mänskliga djävulskaper, ja nästan om "ondskan". För att nu inte nämna "Om kyrkogårdar" (*Rent spel*)...

Den gotiska trenden i nyare finlandssvensk prosa, med sina hemlighetsfulla främlingar och sina inslag av mörk *fantasy*, har kanske rötter på närmare håll än vi tänker oss.

TRYGVE SÖDERLING

Nattsvart romantik

Martin Enckells författarskap

Martin Enckell har ända från debuten i antologin *Ny Lyrik 1974* till sitt senaste verk, *under ett ramsvart hjärta* (utgiven 2009), skrivit om de mörka tonerna i tillvaron med en sällan skådad rasande dynamik. 35 år har förflutit mellan det första och det senaste diktverket, men Enckells stil trotsar tiden och går igenom hans produktion som ett rött band, skapande en samhörighet verken emellan.

En personlig andlighet är ett av de stora temata i Enckells författarskap – det är inte ett utpräglat troende utan något långt mer abstrakt, något djupt religiöst men samtidigt också religionsavskyende och gudsförkastande. I Enckells litterära universum är Gud ambivalent och för det mesta avlägsen och svag. Redan i diktsviten *Kristalltårar* i *Ny Lyrik 1974* använder Enckell kristendomen och dess symboler som uttryckssätt; i senare verk framträder drag av buddhism, hinduism och sufism. *Kali* (1993) är döpt efter tidens och förändringarnas demoniska svarta gudinna inom hinduismen (namnet betyder i själva verket ”svart”) medan *Gud All-En* (1989) har undertiteln ”diktsvit al-Halladj tillägnad” – Mansur al-Halladj var en persisk mystiker och sufi som brutalt mördades år 922.

Den 20-årige Enckell skriver om Gud i *Kristalltårar*:

*Den allsmäktiges öga
pendlar
i ändan på en sena
ifrån Kristi vänstra lår*

En sorts blasfemi ligger nära till hands för Enckell – han lyfter ner religionen från dess piedestal och blandar den med populärkultur och vardagssmuts. De kristna symbolerna plockas ur sina sammanhang

och placeras in i poesin på Enckells egna villkor. ”Hans mål var korsfäst / i en annan tid, på en annan plats. / Korset var ryggraden / på hans nästa [...]” skriver Enckell i *Kristalltårars* avslutande namnlösa dikt. Enckells behandling av religion i sina verk är anarkistisk: en revolt mot traditioner. ”Gudar utan glorian” och ”människor med försilvrade synder” förekommer i *Kristalltårar*, liksom kyrktorn och en herde som korsfästs.

Under årens lopp har Enckells fokus förflyttats från kristendomen och västerländerna österut, till Asien och dess religioner. Tillvarons mörka toner finns dock kvar. Titeln på Enckells senaste verk, *under ett ramsvart hjärta*, syftar på något som diktjaget varit i kontakt med:

*jag är på väg bort
till en avlägsen och fridlyst region
i mig själv, på väg hem,
för att hela minnet av en tillit
som slitits ut ur odjuret
jag gömde under ett ramsvart hjärta*

(*under ett ramsvart hjärta*, s.55)

Diktsamlingen handlar till stor del om detta ramsvarta hjärta, om sorg och om mörker, men innehåller mot slutet ett antal hoppfullare dikter. Dessa är så gott som alla på ett sätt eller annat länkade till österländsk andlighet.

*i ett stilla bjällrande
drar vinden
genom
de snövita pagodernas gyllene htin*

(*under ett ramsvart hjärta*, s.67)

I verkets noter skriver Enckell att *hti* är ”det klockbehängda och förgyllda och ofta juvelbeprydda ’parasoll’ som kröner pagoderna i Burma”. I andra dikter nämns ställen som Yumthang i Indien och Mogok i Burma, platser kända för sin naturskönhet respektive sina juveler.

Kali utspelar sig å sin sida i den indiska miljonstaden Calcutta. Hinduismen har influerat Enckell stort och Durga och Kali, hinduistiska gudomligheter, nämns frekvent. Intressant är att Durga och Kali är aspekter av varandra, de är samma gud som tar sig olika uttryck, både i hinduismen och i diktverket *Kali*. Diktjaget är en man som befinner sig i Calcutta som främling, och han ser i staden både Durga och Kali – den förstnämnda i det vackra och sexuella, den sistnämnda i det fasansfulla och skrämmande. Han är ändå medveten om att de båda är ett; ”Durga, [...] / unna mig att glömma dig, / unna mig dig som Kali, / och unna mig Calcutta” ber diktjaget. *Kali* är en konceptuell diktsamling, en berättelse om diktjagets upplevelser i det kaotiska Calcutta. Enckell utgår helt från Durga/Kali-idén i diktverket, snarare än att använda de religiösa symbolerna som främmandegörande element, vilket han annars ofta gör.

Trots Enckells uppenbara intresse för olika religioner, speciellt österländska, finns dock det han kort och gott kallar ”Gud” (för det mesta skrivet med liten begynnelsebokstav) ofta närvarande, speciellt i *Gud All-En* och i *där kärleken är en dunkel och förödande företeelse* (1996). Enckells gud är en post-nietzscheansk gud – han verkar stå närmare döden än livet och är ofta antingen apatisk eller undermålig. ”Gud bad / att få beundra / sin egen död” (*Gud All-En*) kan ses som en utbrodering av Nietzsches ”Gud är död”, och ”i en likgiltig rymd, inför en likgiltig Gud” (*där kärleken...*) faller också in i samma livssyn. Enckells Gud är dock inte bara kraftlös eller likgiltig. I *där kärleken...* beskrivs han som ”den vackraste, / den enklaste tänkbara – Gud” och en dikt ur *Gud All-En* kan till och med ses som en kristen dikt mitt i en författarproduktion som ofta känns rå och nattsvart:

*Gud finns
de stunder Du tror,
de stunder Du tror,
och också
de stunder Du tvivlar*

de stunder Du tvivlar
(*Gud All-En* s. 95)

Dikten står med sin lugna atmosfär och mantraaktighet i klar kontrast till de andra dikterna i *Gud All-En* där döden och en apokalyptisk stämning är starkt närvarande – ”ingen kan älska oss hela” skriver Enckell bara två sidor efter ”Gud finns...”. Gud finns alltså, men han är inte samma gud som Bibeln erbjuder mänskligheten. Vem är han då?

*låtsas
att jag inte
är Gud*

(*Gud All-En* s.87)

Så lyder en koncis dikt i *Gud All-En*. Individen, diktjaget, kan vara sin egen gud – ”Din framtid i Dina händer” eller ”släckte galaxer, födde nya, njöt / och dömdes, jag dömde” är diktjaget som försöker skapa sig en auktoritativ roll i det kaos som en stor del av *Gud All-En* utspelar sig i. *Där kärleken...* erbjuder ett nyckelbegrepp gällande Enckells Gud: ”den ultimata dikten / är, likt Gud, amorf”. Gud är formlös.

Pravda-Love och Hibakusha Go-Go

Sedan debuten 1974 har Enckell skrivit två prosaböcker. *Pravda-Love* (1983) och *Hibakusha Go-Go* (1987) kallas av Pauline von Bonsdorff i essän ”Diktarens oskuld” för ett ”par” – syskonverk kunde också vara en passande benämning. *Hibakusha Go-Go* kunde ses som en fristående fortsättning på *Pravda-Love*, och även tematiken och stilen går hand i hand i de båda verken. Trots att de bägge böckerna till största delen är skrivna på prosa (*Pravda-Love* består till hälften av poesi) ligger lyriken väldigt nära också i Enckells prosaspråk.

I hela Enckells litterära produktion kan texternas huvudperson, ett manligt jag, lätt ses som en och samma person, främst tack vare den enhetliga stilen och tematiken. I *Pravda-Love* och *Hibakusha Go-Go* är det så gott som säkert att huvudpersonen är samma person, främst på grund av handlingen som fortsätter från *Pravda-Love* till *Hibakusha Go-Go*. Kronologisk är handlingen inte, de båda böckerna är indelade i korta stycken, varierande från några

meningar till flera sidor långa. De är tankeskärvor, pusselbitar, ur vilka ett händelseförlopp växer fram. Berättelsen är i ena stunden redogörande och i nästa reflekterande på ett sätt som ibland påminner om J.D. Salingers *Räddaren i nöden*. Kärnan i *Pravda-Love* och *Hibakusha Go-Go* utgörs av den finlands-svenska huvudpersonen Martins odysse värld runt, på jakt efter någotslags mening och på flykt från ångest, vardag och en stark döds känsla.

... också jag var rädd. Rädd för tristessen. Rädd för att dö en naturlig död. Rädd för lugnet, rädd för ron. [...]

Rädslor är till för att ridas ut.

Jag red.

Innan det var jag tvungen att välja.

Det var inte svårt.

Jag valde resorna, speedandet.

(Pravda-Love, s.57)

Resan börjar från Helsingfors, hemstaden, i vilken huvudpersonens liv går i en spiral neråt efter "Hanneles och några andras självmord". En dag när huvudpersonen kommer hem på morgonnatten efter en alkoholdränk kväll ligger det en människa i badkaret, "ett lik med handlederna bomärkta på tvären. [...] Det var jag." – ångesten har nått sitt kulmen och Martin lämnar Helsingfors, lämnar Finland, ger sig av. Den tankeflödesliknande, lyriska prosan avslöjar resandet och de konkreta handlingarna undan för undan, ofta hackigt och ibland upprepande.

Enckells litterära stil har något rituellt över sig. I *Pravda-Love* förekommer det rituella i jagets resande och i de ställvis tvångsmässiga tankarna som jaget försöker undertrycka; i tankarna på de döda som för huvudpersonen känns närvarande. Hannele och Carlita är två viktiga personer i *Pravda-Love* trots att de båda är döda – Hannele för egen hand i Finland, Carlita mördad av barnsoldater i Guatemala. Om Hannele förekommer det korta ögonblicksbilder som alla avslutas mitt i en mening med tre streck, "– – –", som en tanke som kommer av sig eller som inte tänks till slut. I *Pravda-Loves* diktavdelning finns det en dikt med titeln "Hannele" –

*[...] Men det var inte mitt / fel att hon dog.
Såvida inte / likgiltighet räknas. För jag / är
helt enkelt inte intresse- / rad av besvärliga*

människor. // – SLUT – /// (och allt bara fortsätter)

(Pravda-Love s. 139)

Martins och Hanneles förhållande reds inte helt och hållet ut, men det står klart att Hanneles död är den största orsaken till Martins flykt från Helsingfors. Det är en flykt som inte verkar ha något slut.

Carlita nämns flera gånger, för det mesta nästan i förbigående, men jagets förhållande till henne beskrivs även i ett skede rakt på sak, "Carlita och jag sysslade med kärlek" (*Pravda-Love*, s 99) och "Under största delen av mitt liv har grundstämningen varit panik. [...] Ibland förlorar jag koncepten och börjar odla värme. Carlita fick mig att börja" (*Pravda-Love* s. 99). I *Hibakusha Go-Go* reser jaget vidare från Sydamerika och hamnar slutligen i Asien, men Carlita nämns några gånger och hennes historia fylls ut och avslutas först i det skedet.

Det är sällan som manliga författare ger kvinnor så mycket utrymme och kraft i sina verk som Enckell gör. I *Kali* är kvinnan en gudomlig styrka, både vacker och fruktansvärd, och i *under ett ramsvart hjärta* är det en kvinna som förorsakar diktjagets själs svarta natt. I *Pravda-Love* och *Hibakusha Go-Go* spelar kvinnorna en stor roll, "mångalna kvinnor / och jag i dem" står det i *Pravda-Loves* inledning men kvinnorna är inte bara objekt för jagets sexuella intresse utan något långt mer komplext. En del kvinnor nämns i förbifarten, "Hannele och Milli och Lis och alla de andra, Leila och Sara och..." lyder ett stycke i *Pravda-Love*, och visst har huvudpersonen Martin sin misogynia sida, men speciellt Hannele behandlas med öm respekt på flera ställen i boken. I *Hibakusha Go-Go* träffar Martin den hemlighetsfulla Dorine i Amsterdam och senare den prostituerade Julie Lu i Bangkok. Dorine är en självständig kvinna som inte krälar i stoftet för mannen. Hon är den som säger "grow up" och går sin väg, och det är den lämnade Martin som sitter i tåget bort från Dorines Amsterdam och mördar henne i sina tankar medan han gråter inombords. Julie Lu heter egentligen Lu Hsiu Ling och är "en i Papa Chens stall". Hon är ändå ingen kliché, ingen stereotyp prostituerad. När hennes bror mördar henne flyr inte Martin längre som i Carlitas fall, utan häm-

nas. Vårdscirkeln sluts men samtidigt avbryts också Martins flykt från det förflutna och de döda.

Trots att de viktigaste personerna i *Pravda-Love* och *Hibakusha Go-Go* är kvinnor finns det också en betydelsefull manlig person – Martins vän Jacques de V. Enckell har inte som vana att introducera sina karaktärer för läsaren, och liksom Carlita nämns också Jacques för det mesta i förbigående. Han är en fransman inblandad i kriminalitet och drogsmuggling, och hans vänskap med Martin är nonchalant men samtidigt viktig; han leder ställvis Martin till nya ställen. Jacques är, som Martin, en människa med personliga demoner och hans tillvaro är också en sorts jakt undan det förflutna och de döda. Liksom med de andra nyckelpersonerna i *Pravda-Love* och *Hibakusha Go-Go* slutar det dåligt för Jacques – hans kriminella aktiviteter slutar med att han blir mördad i Rio de Janeiro inför ögonen på Martin.

Enckells stil kunde i de båda prosaverken kallas för en morbid och dekadent romanticism. Släktbanden till Baudelaire är påtagliga; i *Det ondas blommar* beskrivs kadavret, ”detta ruttnande djur”, med en avskyvärd noggrannhet och Enckell beskriver det döda på ett liknande sätt:

Nån vecka senare hittade vi Carlita. Köttet flöt.
Det var inte längre kött. Jag grävde fram krucifixet mellan hennes revben. [...] Hon hade inte längre några ögon jag kunde sluta.

(*Pravda-Love* s. 6)

Även den paradoxala blandningen av det ”fula” (våld, död, brott och ångestfylld nonchalans) och det ”vackra” (som kärlek och ett noga genomtänkt lyriskt språk) för tankarna till den litterära dekadensen. *The Concise Oxford Dictionary* definierar ordet ”decadence” som ”luxurious self-indulgence” och det är träffande – skönheten i självdestruktiviteten är en viktig aspekt av både *Pravda-Love* och *Hibakusha Go-Go*. En sorts glamorisering är närvarande i de båda böckerna, den framträder till exempel i verkens popkulturinspirerade namn; *Pravda-Love*, *Kärlek-Sanning* på rysk-engelska, och *Hibakusha Go-Go*, uppkallad efter Hiroshimas och Nagasakis atombombsöverlevanden. Huvudpersonen Martins smärta känns äkta, men Martin tillhör en generation medveten om skönheten i destruktiviteten och melankolin, och det anas ställvis i texten.

[Jag] söker [...] allt mer paniskt efter stunder, stunder av närhet, och samtidigt, samtidigt ser jag till att folk förlorar mig.

(*Pravda-Love* s. 55)

I Enckells författarskap märks också arvet från den amerikanska beatgenerationen och deras efterföljande, punkpoeterna (som tillhör Enckells generation). Kulturförfattarna Jack Kerouac och Charles Bukowski hör till de största inom sin genre, och deras verk handlar till en del om samma saker som Enckells prosaverk, nämligen det som på finlandssvenska brukar kallas för dålighetsliv. Beatförfattarna är dock starkt förankrade i USA, och Enckells intresse riktar sig snarare mot Sydamerika och Asien än den stora kulturgrannen i väst. Enckell väljer också att fokusera på det psykiska illamåendet snarare än glättig eskapism i form av droger och alkohol.

Influensen av punkpoeterna syns däremot klart – i *Pravda-Love* citeras den legendariske John Cooper Clarke som mellan 1978 och 1982 gav ut sex skivor estradpoesi:

*The people's flag is bloody red
God was black
now she's dead.*

(*Pravda-Love* s. 107)

Enckells diktsamlingar (*ingen & den knottriga damen*) (1978) och *Sortie* (1979) kan också ses som bidrag till den punk- och gör det själv-influerade kulturströmningen. (*ingen & den knottriga damen*) är utgiven av Wahlström & Widstrand i samma volym som Johan Donners *Sinnenas Realism*, och på Enckells pärm grinar ett gycklaraktigt skelett. *Sortie* är å sin sida utgiven på det egna förlaget Kain i ett A4-häftesformat med mjuka pärmar och en utpräglad punkig ombrytning komplett med fotokopierat utseende, skrivmaskinstypografi och flera bildcollage. Själva dikterna i de båda samlingarna är klart rock-inspirerade, ofta samhällskritiska, cyniska eller nihilistiska och Enckell experimenterar med längd och tecken – det förekommer gott om snedstreck, utropstecken och ampersander/et-tecken (” / ”, ” ! ” och ” & ”), något som inte finns kvar i senare produktion. Trots att (*ingen & den knottriga damen*) samt *Sortie*, med alla de kaxiga hyperbolerna och tecknade detaljerna i dikterna, vid första

anblick kan ses som bastarder i Enckells produktion, märks det vid närmare granskning att *Pravda-Love* och *Hibakusha Go-Go* är deras efterföljare. Lyrikavdelningen i *Pravda-Love* är en utveckling av *Sortie*, den är mognare och mer avskalad, men delar den vilda, nästan rasande stilen med intryck av rocktexter; dikten E.B.B.s namn står för "Empty Brain Blues", i dikten "på lina" nyser en vit clown moln av kokain över en publik. *Hibakusha Go-Go* innehåller å sin sida till exempel kapitlet "Europa", en lång associativ lista på fem sidor med referenser både till den amerikanska *roadtrip*-genren och till populärkultur : "Las Vegas. The Lucky \$trip Gamble Fun House. Gambling halls. Games. [...] Boulevard of Broken Dreams. Angst Avenues. Freeways. Highway 61". *Hibakusha Go-Go* börjar dessutom med en sorts tack-text, liknande dem som rockskivor ofta har tryckta i skivkonvolutet:

I skuld till bland annat Kathy Acker, Marianne Faithfull, Valesca Gert, Frida Kahlo, & 2 x Jeanne, Jeanne Moreau och Jeanne d'Arc, och främlingar, vänner, älskade, och andra jag bestulit, plus diverse Todesanzeigen, och Bibeln, Koranen, och en blå låga mellan mej och döden..."

Nämnvärt är att Enckell endast nämner kvinnor vid namn, och att han framställer dem som starka och inspirerande (som i *Kali*). Bibeln och Koranen står också nämnda, vilket bekräftar Enckells användning av religioner som inspiration – efter tack-texten börjar själva romanen med kapitlet "Den åttonde dagen". Avsnittet beskriver paradiset enligt Enckell, baserat på det kristna paradiset och Bibeln. Enckells paradiset är en blå skog, magisk och odefinierad. Språket är inspirerat av första Moseboken, främst skapelseberättelsen, men draget till sin spets och kombinerat med Enckells egna poetiska ton.

Blomma och fjäril var hind och lejon, och hind var lejon, och lejon var hind, och med eller utan vingar var de fåglar, blå och skimrande, på grenar och i luften, i gläntor och i skugga, liksom fåglarna var fiskar, blå och skimrande fiskar ...

(*Hibakusha Go-Go* s.8)

I Enckells paradisesbeskrivning finns också ormen i form av ett "ormträd", men det är oklart om det är

gud eller ormträdet som är "det onda" eller om det onda ens existerar som ett absolut begrepp.

"Den åttonde dagen" fungerar som en fristående inledning till *Hibakusha Go-Go*. Trots att dess form är prosa står det närmast till hands att kalla kapitlet för en postmodern episk diktning, en självständig del av *Hibakusha Go-Go* motsvarande poesiavdelningen i *Pravda-Love* och dessutom en direkt fortsättning på den. *Pravda-Love* slutar med den långa dikten "Leche Verde" (spanska för "grön mjölk"), en sorts matriarkal skapelseberättelse med fokus på det sexuella i människans natur och *Hibakusha Go-Go* inleds med berättelsen om ett blått paradiset och dess invånare, en man och två kvinnor. I *Hibakusha Go-Go* syftas det tillbaka till "Leche Verde" då huvudpersonen ämnar begå självmord (något som inte blir av):

Det var som om jag kolsyrat mitt blod med en total överdos av sjudande grön mjölk.

(*Hibakusha Go-Go* s.33)

Senare i boken spelar färgen grön fortsättningsvis stor roll då huvudpersonen befinner sig i Bangkok, en stad med gröna neonskyltar som speglas i glas och platser med namn som "Green Dragon". Om färgen konstaterar huvudpersonen att den är "den svåraste av alla färger".

När godheten är en sjukdom... När ondskan är botemedlet... [...] När enda vägen bort från ondskan går över katatoni till total förlamning... [...] När gud inte finns... När gud lever som en gisten idé, en sliten isoleringshinna eller virusdrabbad packning, mellan människan och döden... När gud dör, dör med barnen... När döden, döden är gudomlig, och ondskan, ondskan bara är mänsklig...

(*Hibakusha Go-Go* s.98-101)

Det finns inget definitivt slut i *Pravda-Love* eller i *Hibakusha Go-Go*. Böckerna är ett vittnesbörd om smärta; om flykt och destruktivitet men också om livet. Enckell har inte bundit sina båda prosaverk för starkt till någon konkret handling med ett utstakat mönster, utan har snarare skrivit böcker som kunde kallas labrynter. Den engelska definitionen av ordet "labyrinth" är att en labrynt endast har en väg som leder till mitten. Samma ödesdigra känsla

Marxism och darwinism

Har de ett samband?

”Hitler och Stalin baserade sina skräckvälden på Darwins evolutionsteori! Darwinismen leder till diktatur och folkmord!” Ungefär så lyder ett vanligt kreationistpåstående riktat mot den biologiska evolutionsteorin. Dess budskap är klart: evolutionsteorin understöddes av onda människor och gav dem ett alibi för att utföra onda gärningar, och därför är evolutionsteorin själv ond och omoralisk.

Rent logiskt sett är ju argumentet fullständigt ohållbart. Även om Hitler och Stalin varit Charles Darwins trognaste lärjungar är detta fullkomligt irrelevant beträffande frågan om den sistnämndes teori är riktig eller inte. Här är inte heller min avsikt att diskutera kreationisters argumenteringstekniker. Mer intressant är frågan huruvida det finns något fog för detta specifika påstående.

På Hitler och nazismen behöver inte många ord spillas. Ingen seriös historiker har kunnat påvisa att Hitler tagit direkta intryck från Darwin. Han var visserligen medveten om utvecklingsläran i dess vulgärt populära form men inget tyder på att Hitler, som i övrigt var en bokmal, läst Darwins böcker. De vaga och halvstolliga anmärkningar som Hitler gjorde i *Mein Kampf* rörande ämnet rasrenhet i naturen vittnar endast om hans ytterst bristfälliga förståelse för den biologiska evolutionsteorins verkliga innebörd.

Med Stalin och kommunismen förhåller det sig, åtminstone vid första anblicken, annorlunda. Tog inte Darwins samtida, Karl Marx, själv så stort intryck av evolutionsteorin att han ville ägna sitt storverk *Kapitalet* till Darwin personligen? Och hade inte Sovjetunionen som målsättning att med evolu-

kunde man säga att hela Enckells författarskap har. Det är ett författarskap utan kompromisser, ett författarskap som är ”totalt & ogenerat”, precis som inledningen till (*ingen & den knottriga damen*) utlovar. I Enckells verk är livet smärtsamt och till synes slumpmässigt, men glimtar av hopp, tanken om en modergudinnas beskydd och aningen om ett mål skymtar ibland i texten som gyllene blixtar.

HELEN KORPAK

Litteratur

Martin Enckell:

Diktsviten *Kristalltårar* i *Ny Lyrik 1974* (Schildts, 1974)

(*ingen & den knottriga damen*) (Wahlström & Widstrand, 1978)

Sortie (Kain, 1979)

Pravda-Love (Schildts, 1983)

Hibakusha Go-Go (Schildts, 1987)

Gud All-En (Kain, 1989)

Kali (Schildts, 1993)

där kärleken är en dunkel och förödande företeelse (Schildts 1996)

under ett ramsvart hjärta (PQR, 2009)

Pauline von Bonsdorff:

Essän ”Diktarens oskuld” i *Rudan, vanten och gangstern – essäer om samtida finlandssvensk litteratur* (red. Peter Mickwitz och Michel Ekman, Söderströms 1995)

Charles Baudelaire (övers. Ingvar Björkeson):

Det ondas blommor (Norstedts 2002)

tionsbiologins hjälp skapa den nya *Homo sovieticus*, sovjetmänniskan? Står marxismen, och därmed kommunismen, i en direkt intellektuell tacksamhetsskuld till darwinismen?

Svaren till dessa frågor är i sin korthet nej. Visserligen är uppgiften att Marx beundrade Darwin och att han skickade honom ett exemplar av första delen av *Kapitalet* riktig, men att Marx senare skulle ha velat tillägna Darwin *Kapitalets* andra del är bara en myt. I själva verket hade både Marx och Engels, trots att de inte förnekade den biologiska evolutionsteorin i sig, av ideologiska skäl stora förbehåll mot Darwins version av den – eller mot vad som smått förenklat kan kallas darwinismen. Och vad Stalins förhållande till evolutionsteorin beträffar var darwinismen i praktiken bannlyst i Sovjetunionen under flera årtionden.

Idéhistoriskt intresserade känner väl till allt detta, och jag kommer inte med några nya upplysningar i denna artikel. Men eftersom populära missuppfattningar ofta är mycket seglivade är det motiverat att då och då rätta till kreationistisk anti-information, i detta fall beträffande det påstådda ideologisk-intellektuella sambandet mellan marxism och darwinism.

Ville Marx tillägna Darwin Kapitalet?

Vid Karl Marx begravning 1883 höll hans långvariga kollega Friedrich Engels ett minnestal. Där sade Engels att likt Darwin, som upptäckt utvecklingslagarna i naturen, hade Marx upptäckt utvecklingslagarna i människosamhällets historia. Engels tal uppmärksammades i den socialistiska pressen och snart därefter mera allmänt. Egentligen var det då som myten om ett speciellt personligt samband mellan Marx och Darwin uppstod.

Engels hamnar ofta i Marx skugga. Av duon Marx-Engels var det dock han, och inte Marx, som var "naturvetenskapsmannen", och Engels hade Marx öra i naturvetenskapliga frågor. Engels läste *Om arternas uppkomst* genast efter att boken kommit ut 1859, och han rekommenderade den varmt för Marx. Denne läste Darwins bok året därefter och blev nästan lika imponerad av den som Engels varit – även om Marx i sin privata korrespondens med Engels milt pikade Darwins "grova engelska stil"

samt klandrade honom för att ha tagit för starka intryck från Thomas Malthus (som Marx avskydde). Marx insåg korrekt att Darwins teori om det naturliga urvalet gett biologin en materialistisk grund, som gav dödsstöten åt religiösa och teleologiska förklaringar till de levande varelsers uppkomst.

Men även om Marx var villig att ge Darwin rätt vad beträffade tillämpandet av teorin om det naturliga urvalet inom biologin, ryggade han tillbaka inför dess tillämpande på människans historia och människosamhällets utveckling. Marx läste *Om arternas uppkomst* på nytt 1862 och den gången var han inte längre lika entusiastisk. Marx försökte hitta en naturvetenskaplig basis för klasskampen inom de mänskliga samhällena, men i Darwins arbeten fann han den inte. Likväl fortsatte Marx skatta Darwin så högt att han år 1873 skickade honom en kopia av första delen av *Kapitalet*. I bokens inskription kallade sig Marx Darwins "uppriktiga beundrare". Boken var på tyska, ett språk som Darwin kunde läsa endast med svårighet; vi vet med säkerhet att Darwin aldrig läste sitt exemplar av *Kapitalet* helt och hållet, för bara de första hundra av den digra volymens över 800 sidor är uppsprättade. Efter över tre månaders dröjsmål skickade Darwin till Marx ett hövligt men formellt tackbrev, som finns kvar bland Marx efterlämnade korrespondens. Läser man mellan raderna på detta brev kan man ana att Darwin inte önskade ha någon ytterligare kontakt med Marx.

Varför ville då Marx några år senare dedicera *Kapitalets* andra del till Darwin? Bland Karl Marx efterlämnade korrespondens finns nämligen också ett annat brev från Charles Darwin, daterat den 13 oktober 1880. I detta tackar Darwin för den tilltänkta äran att få en bok tillägnad sig, men han säger också klart och tydligt ifrån. Darwin hänvisar till sin höga ålder och trötthet, men han säger också till sin korrespondent att dennes bok innehåller direkta angrepp mot kristendom och religion, vilket Darwin inte ville associera sig med. Då detta brev befann sig bland Marx papper har det, naturligt nog, i nästan ett århundrades tid antagits att Marx var dess mottagare. Men för idéhistoriker har det varit knepigt att förklara varför Marx, som år 1880 inte längre talade lika entusiastiskt om Darwins evolutionsteori, skulle ha önskat dedicera andra delen

av sitt huvudverk till honom. Likaså har historiker grubblat över Darwins hänvisningar till direkta angrepp mot religion i en bok som han inte kan ha läst – år 1880 var Marx nämligen ännu långt ifrån färdig med *Kapitalets* andra del (det utgavs postumt av Engels 1885).

Denna gåta fick sin lösning först på 1970-talet. Då, efter en hel del detektivarbete, kom forskarna Lewis Feuer och Margaret Fay oberoende av varandra till slutsatsen att Darwins brev från år 1880 inte var adresserat till Marx utan till en viss Edward Aveling. Det var alltså inte Marx bok *Kapitalet* som Darwin inte ville ha tillägnat sig, utan Avelings bok *The Student's Darwin*. Edward Aveling (1849-1898) var under sin livstid en ledande gestalt inom den engelska arbetarrörelsen och en produktiv författare av populärvetenskap. Idag är han rätt bortglömd. Han är dock en av de ytterst få människor som träffat både Karl Marx och Charles Darwin, bägge visserligen endast en gång (Marx och Darwin träffades däremot aldrig, trots att de i många års tid levde på mindre än 30 kilometers avstånd från varandra). Bland sin samtid nådde Aveling särskild ryktbarhet genom sina antireligiösa skrifter, som även *The Student's Darwin* innehöll exempel på. Darwin var alltid noga med att inte offentligt associera sig med direkta angrepp mot religion; detta hade flera orsaker, men en särdeles viktig sådan var att hans fru var djupt religiös. Det är föga överraskande att Darwin tog avstånd från Avelings aggressivt polemiska alster.

Hur hamnade Darwins svarsbrev till Edward Aveling bland Karl Marx efterlämnade personliga korrespondens? Det vet man inte med säkerhet, men från 1884 till 1898 levde Aveling tillsammans med Eleanor Marx, Karl Marx dotter. Tillsammans med henne förvaldade Aveling Karl Marx efterlämnade korrespondens ända tills Eleanor begick självmord 1898. Efter detta överlämnade Aveling, som själv dog kort därefter, allt material till Karl Marx andra dotter, Laura; förmodligen följde Darwins brev från 1880 med då.

Myten om att det förelåg ett speciellt samband mellan Marx och Darwin har levt kvar nästan fram till våra dagar. Detta inte minst i Sovjetunionen, där Marx-Engels-institutet i Moskva år 1931 kanoniserade uppfattningen att Marx var adressaten till Dar-

wins brev från 1880. På papperet var de sovjetryska kommunisterna mer än nöjda att associera Darwin med Marx. Men i praktiken var darwinismens position i Sovjetunionen i hög grad problematisk från första början.

Lysenkoeran – sovjetvetenskapens långa mardröm

Många ryska intellektuella intresserade sig på 1800-talet för Darwins evolutionsteori. Den första ryska upplagan av *Om arternas uppkomst* utkom 1864; den följande redan året därefter. I synnerhet tsarväldets vänsteranarkistiska motståndare sökte i den finna naturlagar som rättfärdigade samhällsliga omvälvningar. På den punkten blev de dock, likt Marx före dem, besvikna. Att Darwin beskrev gradvisa, långsamma förändringar i naturen var illa nog; att hans teori inte gav något som helst stöd för uppfattningen om att utvecklingen i naturen följde lagbundna mönster var snarast anatema för de samhällsrevolutionärt sinnade. Just historiens lagbundenhet och förutsägbarhet var en av marxismens teoretiska stöttepelare.

Då passade Lamarcks lära om de förvärvade egenskapernas ärftlighet betydligt bättre ihop med den renlärliga marxistiska naturuppfattningen. Redan på 1910- och 1920-talen förekom lamarckistiska svärmerier rätt allmänt i Ryssland/Sovjetunionen, även bland biologiskt utbildade personer. Skepticism mot Darwins teori om det naturliga urvalet som evolutionens huvudsakliga drivkraft var för övrigt inte ett unikt sovjetiskt fenomen, utan vida utbrett bland biologer runt om i världen vid denna tid. Den så kallade ”moderna syntesen”, som integrerade forskningsresultat från genetik, evolutionsbiologi och paleontologi till en enhetlig, på det darwinistiska naturliga urvalet baserad teoribyggnad, utarbetades först på 1930- och 1940-talen av biologer i väst (en av den ”moderna syntesens” främsta arkitekter var genetikern Theodosius Dobzhansky, som lyckades emigrera från Sovjetunionen till USA på 1920-talet). Det väsentliga i detta sammanhang är att Darwins version av evolutionsteorin inte hade något överlägset starkt grepp om den sovjetiska biologin cirka 1930. Trofim Lysenko, huvudaktören i skådespelets tragiska nästa akt, dök alltså inte upp i ett vakuum.

Trofim Denisovitj Lysenko föddes 1898, som son till småjordbrukare i Ukraina, dåvarande Tsarryssland. Lysenkos utbildning var milt sagt bristfälligt. Han lärde sig läsa först vid tretton års ålder. Lysenko var dock inte någon dumbom; han ägde en hel del bondslughet och manipuleringsförmåga, vilket hjälpte honom i den livsviktiga konsten att skaffa sig mäktiga beskyddare. Icke minst förstod Lysenko mycket väl att utnyttja sin enkla härkomst till sin fördel – i Sovjetunionen ansågs officiellt allt ”borgerligt”, inklusive ens börd, vara i högsta grad suspekt. Flera av Lysenkos vetenskapliga motståndare kom från gamla över- eller medelklassläkten, och Lysenko kunde effektivt profilera sig själv som en man av folket och som en äkta medlem av den nya ”röda intelligention”.

Vetenskapens historia är full av galenpannor som förespråkade de mest vansinniga läror och idéer, och Trofim Lysenko kan utan tvekan räknas in bland dem. Bland annat vägrade han mot alla bevis tro på den mendelska ärftlighetsläran, och på 1950-talet förnekade han envist att DNA-molekylen har någonting med ärftlighet att göra. I stället trodde Lysenko på att egenskaper som en levande varelse anskaffar under sin livstid går i arv till dess avkomlingar (genom någon mekanism, som han knappt ens försökte på allvar förklara). Lysenko hade ambitiösa planer på att förbättra Sovjetunionens jordbruksproduktion bland annat genom att ”härda” odlingsväxter till att stå ut med köld – idén bakom detta var, att växternas förvärvade hårdighet skulle överföras till deras frön som sedan nästa säsong kunde planteras ut till exempel i Sibirien, och där ge en väldig skörd. Lysenko publicerade resultaten av en rad experiment som enligt honom bevisade hans metods riktighet. I efterhand har det visat sig att de i dessa artiklar redogjorda experimenten antingen varit så dåligt gjorda att det inte går att bedöma deras tillförlitlighet, eller så har resultaten blivit medvetet förfalskade.

Men Stalin trodde på Lysenko, och det var tillräckligt. Och det var på den punkten som Lysenko skilde sig från vanliga pseudovetenskapare: han hade officiellt stöd av en totalitär stormakts högsta ledning. Den gav honom fullmakt att göra i stort sett vad han ville för att tysta ner sina kritiker, och Lysenko hade inga skrupler. Anhängare av den men-

delska genetiken och andra ”fiender” blev avsatta, arresterade, och i vissa fall avrättade.

Under många år försökte man entusiastiskt men förgäves tillämpa Lysenkos odlingsmetoder i praktiken. Stalins stöd för Lysenko fortsatte hela tiden oavbrutet. Det har länge antagits i väst att Stalin själv bara var indirekt inblandad i Lysenkos illgärningar. Snarast har man velat betrakta Stalin som ytterligare ett av Lysenkos offer, då han lät sig föras bakom ljust av dennes pseudovetenskap och därmed bidrog till att ruinera sitt lands seriösa vetenskapliga forskning samt svårt försvåra dess jordbruksproduktion. Efter *glasnost*-eran och Sovjetunionens kollaps har dock nytt bevismaterial kommit i dagen beträffande Stalins personliga andel i fallet Lysenko. Tidigare stängda sovjetiska arkiv har gjorts tillgängliga och sovjetbiologer som överlevt Lysenkoeran har fritt kunnat berätta om sina upplevelser. Stalin var långt ifrån en passiv åskådare. Det finns belägg för att han personligen instruerade Lysenko i vad denna skulle säga i sitt anförande inför Leninakademien för jordbruksvetenskaper sommaren 1948. Det tal som Lysenko höll vid detta tillfälle betraktas som det viktigaste i hans karriär och det var efter detta som han slutgiltigt utnämndes till ledare för all ärftlighetsforskning i Sovjetunionen. Manuskriptet till Lysenkos tal finns bevarat, och det innehåller Stalins randanmärkningar. Dessa varierar från tämligen harmlösa utfall (på ett ställe skrev Stalin ”Ha-ha-ha!” i marginalen) till långa teoretiska utläggningar. Enstaka ord och hela avsnitt hade Stalin strukit över, och han korrigerade till och med Lysenkos ryska (varken Stalin eller Lysenko var etniska ryssar; Stalin var som känt georgier, medan Lysenko var ukrainare). Föga överraskande inkluderade Lysenko samtliga av Stalins ”förslag” till korrigeringar i sitt slutliga anförande, och anförandet blev naturligtvis en stor succé.

Det kan verka svårt att tro att Josef Stalin, supermakten Sovjetunionens obestridde enväldshärskare på den absoluta toppen av sin makt, skulle ägna sig åt att likt en skollärare genomläsa ett dylikt föredrag. Men det gjorde han, och sannolikt tog han därtill uppgiften på allvar. Troligtvis fann han det intellektuellt tillfredsställande; likt Lenin, Mao och många andra av realkommunismens stormän ansåg Stalin det viktigt att bidra till den marxistiska teorins

utvecklande. I detta fall kunde Stalin rent konkret påverka hur den naturvetenskapliga forskningens riktlinjer kunde ritas om enligt renläriga marxistiska principer. Och då Darwins evolutionsteori inte tjänade som ledning för detta ändamål ersattes den med Lamarcks och Lysenkos.

Efter Stalins död 1953 verkade det för ett ögonblick som om Lysenkos tid var förbi. Han lyckades dock snart skaffa sig en ny beskyddare i form av sin ukrainska landsman Nikita Chrusjtjov. Även Chrusjtjov lät sig övertygas av Lysenkos löften om att på ett mirakulöst sätt öka Sovjetunionens jordbruksproduktion. Lysenkoismen fortsatte vara Sovjetunionens (och för övrigt nästan hela Östblockets, inklusive Kinas) officiella biologiska doktrin ännu i årtal, även om Lysenkos motståndare inte längre behövde frukta för sina liv. Först efter Chrusjtjovs fall på 1960-talet började Lysenkos stjärna slutligen dala. Anmärkningsvärt nog leddes det stora angreppet mot honom inte av biologer utan av fysiker, med de blivande nobelpristagarna Vitalij Ginzburg, Pjotr Kapitsa och Andrej Sacharov i spetsen; de beskyllde Lysenko bland annat för grovt maktmissbruk, för att ha systematiskt förfalskat forskningsresultat, och för att ha ruinerat den sovjetiska biologiforskningen i allmänhet och genetikforskningen i synnerhet. Lysenko blev avsatt från sin tjänst och skarpt kritiserad i sovjetpressen. Hans rykte var skamfilat men han miste varken livet eller sin frihet, och han dog en naturlig död 1976.

Lysenkoepisoden var en tragedi av enorma proportioner. Huruvida det endast var en anomali orsakad av en rad unika historiska tillfälligheter, eller något som man kunde ha förväntat sig framkallas av det marxistiska systemet i Sovjetunionen, är en

fråga som jag lämnar därhän. Helt klart är dock att Charles Darwin varken direkt eller indirekt kan beskyllas för Stalins eller Lysenkos illgärningar. Hänsynslös ärelystnad, maktmissbruk och brutalitet har aldrig behövt vetenskapens stöd.

HENRY PIHLSTRÖM

Litteratur

Beträffande kontakterna mellan Marx och Darwin, se Colp (1982) och källorna i densamma. För en framställning över sovjetbiologins tillstånd före Lysenkos tillträde på scenen, se Mikulak (1970).

Om Lysenkoeran har hela böcker skrivits; se källförteckningarna i Soyfer (2001) och Roll-Hansen (2005) för färsk sammanställningar över (främst den engelskspråkiga) litteraturen kring detta ämne. För Stalins redigering av Lysenkos tal, se Rossianov (1993).

Colp, R. 1982. "The myth of the Darwin-Marx letter". *History of Political Economy* 14, 461-482.

Mikulak, M.W. 1970. "Darwinism, Soviet genetics, and Marxism-Leninism". *Journal of the History of Ideas* 31, 359-376.

Roll-Hansen, N. 2005. "The Lysenko effect: undermining the autonomy of science". *Endeavour* 29, 143-147.

Rossianov, K.O. 1993. "Editing nature: Joseph Stalin and the 'new' Soviet biology". *Isis* 84, 728-745.

Soyfer, V.N. 2001. "The consequences of political dictatorship for Russian science". *Nature Reviews Genetics* 2, 723-729.

Bloggpoesi – mellan pärmar

En poesivolym utgiven med understöd av Svenska Kulturfonden misspyder mitt bord. Det är inget fel på pärmen i sig, det är ren naturalism, rakt på sak, en man sitter och äter korvsoppa, pärmfotografiet domineras av en senapsflaska i plast, modell större. På sitt sätt följer innehållet det pärmen utlovar. Vi landar i vardag, i vardagsreflektioner, *instant poetry*. Och i attityd. Men attityd behöver nödvändigtvis inte manifesteras i icke-korrlästa och illa lay-outade sidor. Dikterna, på dryga åttio onummerade sidor med ofta flera dikter på en sida, har ingen angiven författare och är ett urval ur <http://bloggen.fi/posesibloggen>, en på nätet öppen skrivbordslåda med dikter, en av många poesi-bloggar som lever sitt eget liv i nätrymden. Denna bloggpoesi finns så att säga i det offentliga rummet och kan i princip kommenteras av vem som helst som har tillgång till en dator, det vill säga det finns en potential till kommunikation och till ett brytande av den tystnad som författare ofta får luta sig emot. Det mesta av bloggpoesin kommer aldrig ut i tryck, och skonsamast så, boken som format kräver sitt, även om allt måste kunna omvärderas.

I allmänhet figurerar poeterna på poesibloggarna under eget eller möjligen under ett fingerat namn. Den ifrågasättande volymen, *Kaptenens gyllene senap*, är i det hänseendet *blanco* och anonym. Sannolikt är det frågan om enbart en upphovsman, till den grad lika är rösten från dikt till dikt, och att det är en man, en tämligen ung man, är uppenbart, ämnesval och ton lämnar så att säga inga alternativ till infallsvinkel. Såvida inte någon med extremt vass penna lyckats med konststycket att skriva en anti-poesi där varje illa formulerad pinsamhet har ett syfte som uppenbaras i en framtid, en eventuell framtid som ler snett eller överseende mot det tidiga 2000-talets begränsade sätt att läsa och hantera texter.

En stor del av dikterna i urvalet är underlivsfixerade, och i det kanske mest enhetliga partiet "Vintersport" är det OS-meriterade backhoppare som zoomas in i olika former av förnedring och utageranden. De sitter på hotellrum och onanerar framför *Pay TV* eller super sig epileptiskt fulla eller så väljer de att prestera usla hopp *av hat mot nationalstaten / och dess drypande sentimentalitet / dess outtömliga behov av*

hjältar eller så bara väntar de på desperationens fullkomning. En hel del av texterna utstrålar ett utanförskap och ett underifrån-perspektiv, och inte minst ett pubertalt macho-kör: *vi som inte / vistats i finrummen är banala nog. att tycka att/ moussé / är något speciellt. // med moussé på kuken / kliver jag in i sängkammaren. Och: hon kallar sig eva braun / då hon böjer sig framåt / med nerdragna trosor / förstår jag varför.* Den kåta och/eller längtande poetens kvinnobild gör en ytterst beklämd, kvinnorna är något som nästan enbart existerar för att "man ska få till det", även om det i någon dikt "diskuteras konst hela natten". Kvinnorna i dikterna är genomgående extremt avlägsna och konturlösa, och objekt, maximalt så. Ett "bang, dunk" följs dock en gång av ett "förlåt", och en gång får vi till livs en kvinna som gråter i sin drink, det är Simone de Beauvoir *då / Sartre // väljer sig själv / och slinker in på toaletten*. Vi rör oss mycket i Europa, bland annat i Paris och Berlin, Prag och Wien, och förutom att man knullar eller längtar efter kvinnor slabbar man i sig gulasch och haj och lax och korv och biffar och schnitzel och dönerkebab och till efterrätt strudlar med vaniljsås direkt ur tetran, allt är "som upplagt för livsstilssjukdom", det är en grisighet utan like, och för att möjligen ge allt detta en poetisk status eller ironisk knorr kryddas texterna av ett rastlöst namedroppande, mellan alla skrevfixerade resonemang snubblar ett antal lexikonfäliga profiler in och ut i texterna, Herakleitos och Mäster Eckhart och Newton och Freud och Klimt och Brecht och Wittgenstein, ofta med stånd eller referenser till. I ett flertal dikter mot slutet av boken betraktas världen ur en salsperspektiv, havet skriker självmord, människan är fienden. I en av dikterna tar sig sälen upp på torra land och antar människogestalt och skär sönder bildäck, en något hjälplös gest. Det är som om boken visade upp ett inte ringa antal hjälplösa eller meningslösa gester, i till exempel den sista dikten torkar huvudpersonen av sin sperma i några sidor av VSB-pakten.

Boken går för det mesta långt i V-stil och genomsyrras av en blandning av *fuck das Leben* och en vilja eller lust till liv och ett osorterat uttrycksbehov. Det är desperat pratigt så det förslår och det är *ich mich mir/ du dich dir* fullt ut. Det är monomant men även spretigt, alltför spretigt och osovrat, ackorden är många, på tok för många, ett två-ackords garageband med motsvarande attityd-kör vinner när som helst i stilpöng och genomslag. Boken kanske ändå inte så

mycket misspyder som missljuder på mitt bord och i mina händer.

I en dikt som inte inkluderats i boken, i en dikt som alltså finns på poesibloggen, finns följande sekvens: *Känns inte som / det varit mer än / 2 och 50 till tak / i mitt liv // Känner mig i / fas i 70-talshusens lådor // På främmande mark i allt jugend, /där midas-folket bor*. Mer av det här slaget, färre nedslag i *Fotze* (fitta) och utdragen pubertet, färre stavfel och slarvfel, och en något läsvänligare lay-out, och boken kunde ha en möjlighet att kommunicera sina reflektioner och all underliggande ångest. Å andra sidan är boken, i den utformning den nu har, möjligen en sociologiskt avläsbar spegel, det ocensurerade som det mest äkta, ett dokument även för framtiden.

Människor som upprätthåller bloggar är ofta ute efter att ge en polerad bild, en *image*, av sig själv. Sidorna med bloggpoesi fyller en något annan funktion, delvis är det mesta föga polerat även om *image*-aspekten finns med, och därtill finns inga ekonomiska eller mästrande estetiska aspekter som skulle styra, inte heller etiska, på gott och ont. Poesibloggarna utgör ett forum där alla och envar med ambitionen att skriva poesi och till en viss utsträckning bli läst eller hörd kan pröva sina vingar. Att det miljardhövdade nätet kan vara svårt att orientera sig i och att många bloggsidor enbart besöks av skribenten själv eller en inre krets är sedan en annan femma. I princip är man som poet tillgänglig i samtliga rum där en fungerande dator finns. Den tryckta boken brottas med andra problem, tillhör långt en annan värld, hoppeligen inte på länge än en förgången sådan. Poesibloggarna är fjärran från fungerande bollplank innan eventuell utgivning. Professionella lektörer, och dialog, även inom de mer etablerade förlagen, är en bristvara. För det mesta höjer pärmar ribban.

MARTIN ENCKELL

OPUSLIBERUM står som utgivare av *Kaptenens gyllene senap*. Kontaktadressen är poesibloggen@gmail.com.

Denisova – preliminär rapport över vår kusin i Sibirien

I Altajbergen i södra Sibirien, nära gränsen till Kazakstan hittar vi Denisova-grottan. Den är gömd uppe på en bergssluttning, med vidunderligt vacker utsikt över en långsträckt dal mellan skogklädda höjder och blånande berg i fjärran. Sådär gillar människor att bo, med milsvid kontroll över trakten, och i den här grottan har människor faktiskt bott i 125 000 år. De ryska antropologer och paleontologer som under många år petat igenom avlagringarna i denna och närliggande grottor har utgående från analys av stenredskap och benrester dragit slutsatsen att grottorna tidvis bebotts av neandertalare och tidvis av *Homo sapiens*, men nu har allt ställts på ända på grund av det DNA som extraherats ur en benbit från ett mänsko finger i Denisova.

Benet har daterats till ca 40 000 år före nutid; det hittades redan 2008, hanterades försiktigt med handskförsedda händer för att inte kontamineras med modernt *Homo sapiens*-DNA, och lades i frysen! Något år senare började forskare i Leipzig, som specialiserat sig på DNA-analys av neandertalare och gamla *Homo sapiens*-fossil, att analysera benets mitokondrie-DNA (mtDNA). Mitokondrie-DNA:t är den del av cellens DNA som förekommer i tusentals kopior i mitokondrierna utanför cellkärnan, och som därför är lättast att analysera (men vi skall minnas att det bara är en liten och mycket speciell del av individens DNA). Det blev omedelbart klart att fyndet representerar en medlem av vårt släkte, *Homo*, men det blev också klart att det varken är *Homo sapiens* eller *Homo neanderthalensis*, i varje fall inte den typiska neandertalare vi känner från västra sidan av Ural. Enligt analyserna hittills, publicerade i tidskriften *Nature* (volym 464, ss. 894-897, 8 april 2010), tillhörde fingret en mänska som skildes från neandertalarens och vår utvecklingslinje för ungefär en miljon år sedan, och därmed ungefär en halv miljon år före *sapiens* och *neanderthalensis* gick skilda vägar.

Nyheten från Denisova var inte helt oväntad. År 2004 beskrevs en ny mänskoart från ön Flores i östra Indonesien. Dessa meterhögä människor levde där ännu för 17 000 år sedan, och numera anser många forskare,

på anatomiska grunder, att de varken representerade *sapiens* eller *neanderthalensis*. Det varma och fuktiga klimatet i Indonesien har dock förstört allt DNA från dessa fossil. Vill vi veta något exakt om släktingarna för 10-50 000 år sen måste vi leta i svala bergstrakter längre norrut. Flores-mänskan, liksom javamänskan som upptäcktes 1891 och pekingmänskan som upptäcktes 1929, representerar antagligen ättlingar till den utvandring från Afrika som daterats till ungefär två miljoner år före nutid. Dessa människor brukar med ett övergripande namn kallas *Homo erectus*, de upprättgående människorna.

Utgående från DNA-analyser från alla världsdelar vet vi att *Homo sapiens* idag representerar en tämligen homogen samling, men fynden från Flores och Denisova visar att jorden ännu vid tiden för kulturernas gryning befolkades av andra närbesläktade var- elser. Denisova-mänskan levde för ca 40 000 år se- dan, Flores-mänskan mycket senare, och ingenting säger att deras efterkommande dog ut just då när det fåtal individer vi känner till lämnade sina spår. Nu väntar vi på en mera fullständig beskrivning av De- nisova-benets genetiska uppsättning, och på nya fynd från Asien. Från sydöstra Asien kommer en rad fos- sila benfynd som visar att *Homo erectus* förgrenade sig i många former som levde i sydöstra Asien ännu vid tiden för *sapiens* invandring dit för 50 000 år se- dan. Altajbergens grottor antyder snarast att människor av olika typ där kunde existera tidsmässigt parallellt utan att utrota varandra.

HENRY PIHLSTRÖM OCH TOM REUTER

Bakgrund

Tom Reuter: *Vad kan syster Neandertal lära oss?*

Nya Argus 2007, Nr 7, ss. 113-116.

Scener från en fyllefest

Susanna Alakoskis Augustprisbelönta roman *Svinalängorna* skildrar som bekant en sverigefinsk fa- miljs liv och umbäranden i bostadsprojektet Fridhem, i folkmun kallat Svinalängorna, under den finska ar- betsimmigrationens 70-tal. Alkoholism, fattigdom och misär är återkommande inslag i barnprotagonis- ten Leenas liv, som ändå vägs upp av vänskapen med ödessystrarna Åse och Riitta.

Teaterpjäsen *Svinalängorna* är ett samarbete över riksgrensarna med fyra olika teaterensemblen: riks- svenska Riksteatern, sverigefinska Uusi Teatteri och finlandssvenska Wasa Teater och Blaue Frau. Före- ställningen gick upp på Wasa Teater 2009 och har se- dermera turnerat för fulla salonger i Finland och Sve- rige. Även Åbo Svenska Teater var fullsatt på kvällen för gästföreställningen. Som Alakoski själv sade i en intervju innan pjäsens början, verkar det finnas ett starkt behov av att bearbeta de ämnen som behandlas i *Svinalängorna*. Man kunde kanske tro att sprit och social utstötthet är tabubelagda ämnen i dagens Skan- dinavien, men att döma av intresset för både romanen och pjäsen existerar det snarare ett uppdämt behov av att diskutera dessa problem.

I regissör Michaela Granits händer har berättel- sens huvudkaraktärer minskat från tre till två. Vänin- norna Åse och Leena, båda relativt nyinflyttade i det stigmatiserade hyresbostadsområdet, ser genom bar- naögon på den tillvaro de tvingas leva i. Leena finner tröst och stöd i Åse då hennes alkoholiserade föräld- rar är inne i sina supperioder. Åse flyr i sin tur undan sin drickande mamma och hennes dominerande och maktfullkomliga pojkvän Sten. I varandra hittar Åse och Leena stöd i den tunga vardagen.

Barnperspektivet är genomgående i Joanna Win- gren och Sonja Ahlfors tolkningar av Åse och Leena. De övertygar både utseende- och beteendemässigt. Leenas föräldrar, spelade av Jari Nissinen och Anna- leena Sipilä, är trovärdiga som de finska småbarns- föräldrarna som kommer till Sverige med ljusa framtidsutsikter och stora hopp, bara för att få sina drömmar krossade. Nissinen är perfekt som den pe- riodsupande och våldsamma pappan Kimmo, i nyk- tert tillstånd stor och snäll och klumpig, som full en oregerlig hustrumisshandlare. Han är patetisk och sorglig, mannen som in i det sista vill tro på att allt

kommer att bli bra, som i sina gladare stunder skryter om vilka lysande framtidsutsikter han hade som ung – han hade ett gott läshuvud, han kunde ha blivit en framgångsrik fotbollsspelare. Mamman Aili blir i Annaleena Sipiläs tolkning en dynamisk och stark kvinna som stickar och läser, arbetar som tidningsutdelare för att dryga ut hushållskassan, vågar sätta sig upp mot sin man, men som när det kommer till kritan ändå inte står ut med att vara nykter när Kimmo tar till flaskan. Eva Millberg gör bland annat en roll som Inga-Lill, Åses mamma som har för vana att dricka öl till fredagsstämningen. Niklas Åkerfelt gör sin starkaste roll som den genomsluskiga Sten, vars hela uppenbarelse, från mustascher till spända 70-talsjeans och prat om vikten av ”ordning och reda”, andas snusk och uppdämd aggressivitet.

På scenen talades både svenska och finska, dock mestadels det tidigare. Med tanke på kontexten skulle det ha känts realistiskt med mera finska i dialogen. Nu användes den för det mesta i strörepliker och fyllemonologer där tonen var viktigare än det som sades. Att publiken till övervägande del är svenskspråkig är antagligen orsaken till arrangemanget, även om pjäsen också textades på finska på en skärm längst bak på scenen.

Styrkan i *Svinalängorna* finns för mig i de små detaljerna, i barnperspektivets enkelhet. Ett barn reflekterar inte över sin situation på samma sätt som en vuxen och de okomplicerade tankarna, detaljerna och kommentarerna är de som berör mest. Som när Åse konstaterar att Leena haft samma tröja på sig sedan de träffats. Eller den överväldigande glädjen i att få paket från Finland innehållande Sisupastiller och Gröna Kulor. Hjärtskärande är scenen där Leena ringer till ambulansen när Aili blivit misshandlad av fadern och ambulansläkaren vänder i farstun eftersom han inte kan hjälpa en person som inte vill ha hjälp. Det är i detaljerna tragiken finns.

Även om föreställningen är övertygande och skådespelarprestationerna starka, fann jag en brist i samspelen mellan det realistiska och det teatraliska. Historien är i sig högst verklighetstrogen, en berättelse direkt ur livet, och scenframställningens teatraliska drag passade stundom inte in i bilden. Överdrivet stora rörelser, poetiska monologer upplästa blickande ut i publiken och det faktum att Åse i vissa scener fungerade som Leenas alter ego och gestaltade den ångest Leena innerst inne upplevde, är grepp som kunde fungera bra kombinerade med ett annat slags grundtext. *Svinalängornas* grundläggande realistiska ton gjorde att det teatraliska istället fungerade som ett slags *Verfremdungseffekt* i negativ bemärkelse: just då man är på väg att sjunka in i berättelsen blir man påmind om att detta trots allt är en teaterscen.

Trots denna invändning är *Svinalängorna* en berörande och tankeväckande teaterupplevelse. Pjäsen fick mig också att reflektera över på vilket självklart sätt alla i publiken är en del av den alkoholkultur som skildras på scenen; även om man inte känner någon med allvarliga alkoholproblem är konsumtionen och jargongen ändå en del av de flestas vardag. Så drog också många av de alkoholrelaterade kommentarerna och skämten ner stora skrattsalvor i salongen – till exempel då det påpekades att karaktären Veikko hör till de personer som pratar en massa på fyllan och inte säger just något i nyktert tillstånd. Alakoski har vid tillfälle tillfrågats om hon inte är rädd att genom *Svinalängorna* ytterligare bekräfta fördomarna om sverigefinnen, spriten och kniven. På detta svarar hon att ingen kan förneka att alkoholkulturen med sina problem är en naturlig del av vardagen för såväl finländare, sverigefinnar som rikssvenskar. Detta antagande bekräftas även av teaterpublikens reaktioner och *Svinalängornas* stora popularitet.

YASMIN NYQVIST

